

CRONOLOGIA DE FETS I ESDEVENIMENTS AL VOLTANT DEL PALAU COMTAL D'OLIVA

DOMÉNEC-XAVIER CANYAMÀS I VALLCANERA
Historiador local

1. LA NOBLESA TERRITORIAL DEL REGNE DE VALÈNCIA

La conquesta cristiana del Xarq al-Àndalus, iniciada per Jaume I en 1233, va deixar el territori valencià en mans dels qui havien participat en el naixement de nou Regne de València. Arran d'això, la Corona va engegar un repartiment dels béns presos als sarraïns, aquestes donacions reials van ser registrades pels notaris en el *Llibre del Repartiment*. Els grans beneficiats van ser els nobles catalans i aragonesos i els eclesiàstics, però també van participar del botí altres grups que conformaven la host jaumina: cavallers, almogàvers i milícies urbanes. Així les coses, els cristians van assumir el domini de tot el que havia pertangut als musulmans, un domini que es va consolidar amb la posterior colonització del regne.

1.1 ELS CARRÒS, SENYORS DE REBOLLET-OLIVA DE 1240 A 1382

Carròs, Carroccio da Costa, fou un navegant genovés que va participar en 1229 en la conquesta de Mallorca i València a les ordres de Jaume I. Com a recompensa, el rei va ennoblir Carròs i el feu almirall de la Corona. En 1240, el marí va rebre del rei el castell i senyoriu de Rebollet; i Oliva, Elca i Mediona li van ser lliurades en 1249. Va ser pare de Carròs II i avi de Francesc I, almirall de la Corona d'Aragó. Aquest darrer va engendrar Francesc II, a qui va succeir en el senyoriu una filla: Joana Carròs.

Alamanda Carròs, VI senyora de Rebollet-Oliva, i filla de l'esmentada Joana Carròs, es va casar amb Berenguer de Vilaragut, però els problemes econòmics del matrimoni els dugué a vendre el senyoriu a un parent dit Ramon de Riusech l'any 1382.

A l'inici del segle XIV, el feu de Rebollet-Oliva comprenia la nova vila cristiana de la Font d'en Carròs (que és com va ser rebatejada l'alqueria del Rafalí) i les alqueries de Rafelgescar, Potries, Beniflà,

Rafelcofer, l'Alcudiola, l'Alqueria dels Frares i l'Alqueria Nova. La fusió de les dues últimes va ser l'origen de l'Alqueria de la Comtessa.

1.2 ELS RIUSECH, SENYORS DE REBOLLET-OLIVA DE 1382 A 1387

Riusech és un llinatge d'origen català amb cases solars a Monistrol, Sant Pol de Mar i Subirats. Alguns membres d'aquesta família van participar en el segle XIII en la conquesta del Regne de València acompanyant Jaume I. Un descendent de la casa dit Ramon de Riusech i Moraira es va amullerar amb Francesca Carròs, i van ser pares de Ramon de Riusech i Carròs, casat amb Teresa Dies i Vives. D'aquest matrimoni va nàixer Ramon de Riusech i Dies, senyor de Riba-roja de Túria, qui va comprar el senyoriu d'Oliva-Rebollet a Alamanda Carròs, alhora que venia el de Riba-roja al seu cunyat Pere de Centelles. Ramon de Riusech i Dies era rebesnet de Francesc Carròs, III senyor de Rebollet, i va morir sense descendència. Aleshores, el feu de Rebollet-Oliva l'heretà el nebot Gilabert de Centelles i Riusech, fill de la seua germana Ramoneta i de Pere-Gilabert de Centelles, senyor de Nules.

1.3 ELS CENTELLES, SENYORS DE REBOLLET-OLIVA DE 1387 A 1449, I COMTES D'OLIVA DE 1449 A 1596

Els Centelles eren una família de l'alta noblesa catalana amb origen en l'Imperi carolingi. Van passar a la conquesta de Catalunya i fixaren residència al castell de Sant Martí, situat al senyoriu de Centelles, lloc del qual van prendre el cognom. Després de la conquesta jaumina d'al-Àndalus oriental, els Centelles es van establir al nou Regne de València.

Gilabert de Centelles i Bellpuig comprà, en 1314, el castell de Nules a Ramon de Montcada, qui posteriorment seria el seu sogre, puix Gilabert va contraure noces amb Blanca de Montcada. Tots dos van ser pares de Gilabert de Centelles i Montcada, baró de Nules pels privilegis que li atorgà el rei Pere el Cerimoniós. Aquest noble fou besavi de Gilabert de Centelles i Riusech, el primer de la nissaga Centelles en posseir el senyoriu d'Oliva-Rebollet per herència dels Riusech. L'any 1449, el rei Alfons el Magnànim va concedir el títol nobiliari de comte d'Oliva

a Francesc-Gilabert de Centelles-Riusech i Queralt pels mèrits assolits en la campanya militar a terres italianes i en la conquesta de Nàpols, i també en reconeixement als serveis prestats per son pare i els seus avantpassats en favor de la Corona.

A l'inici del segle XVI, els Centelles eren la família més poderosa del Regne de València.

Escut heràldic dels Centelles
(Losanjat d'or i gules. Per timbre, una corona comtal).

2. EL PALAU COMTAL D'OLIVA AL LLARG DELS SEGLES

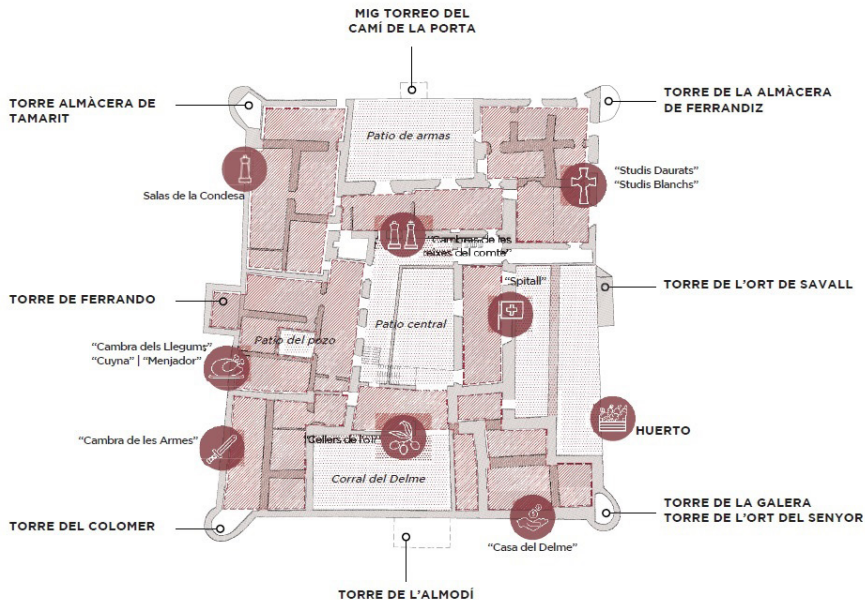
El Palau Comtal fou un edifici emblemàtic en segles passats, que coneixem per les restes arqueològiques i la documentació històrica. Aquesta noble construcció va unida al llinatge Centelles i a la declaració d'Oliva com a feu comtal en 1449.

Conten les fonts historiogràfiques que al segle XIII hi havia una torre (Torre Mestra) al lloc on posteriorment es va construir el Palau, i que durant el XIV un castell gòtic va reemplaçar la torre. El castell es va eixamplar fins a conformar el Palau Comtal. La seua construcció, duta a terme per la família Centelles, senyors d'Oliva i Nules, degué iniciar-se en la primera meitat del XV i es va perllongar fins a la centúria següent.

Els vestigis arquitectònics que coneixem del Palau corresponen a la tipologia del gòtic tardà flamíger amb elements mudèjars, un corrent arquitectònic que es va implantar a la Península a mitjan segle XV. Així mateix, l'obra incorporava elements decoratius del primer Renaixement a Espanya, com ara marbre, alabastre, estuc...

Amb el nomenament de Francesc-Gilabert de Centelles i Riusech com a Comte d'Oliva per Alfons el Magnànim en 1449, començà l'època d'esplendor del Palau, que continuaria en temps del seu fill Serafí de Centelles, el qual va eixamplar la muralla que circumdava la Vila. A Serafí se li atribueix l'embelliment de l'àulic edifici amb elements renaixentistes. Les obres degueren acabar en temps del nebot Francesc, III comte, qui va fortificar el Palau i el convertí en un alcàsser.

Del patrimoni material que formava part del Palau convé distingir entre elements arquitectònics i ornamentals. Alguns dels vestigis arquitectònics que s'hi conserven del monument són: arcs, finestres, voltes, paviments, murs, torres, fossat, espitlleres, escala de caragol (Torre de la Galera)... També es mantenen quasi la meitat de les muralles i quatre torres. En canvi, resten pocs elements ornamentals en les cases bastides a l'interior del recinte, però en coneixem per fotografies, com ara el fris, la decoració de l'enteixinat, escuts d'armes, alts relleus, mènsules...

Traça del Palau Comtal (Font: el fabricante de esferas, 2018).

En 1920, una reial ordre va declarar el Palau Comtal «Monumento arquitectónico-artístico». I d'acord amb la Llei 16/1985, del Patrimoni Històric Espanyol, el desaparegut edifici està catalogat com a

bé d'interés cultural, dins de la categoria d'edificis residencials i, ensem, figura en l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià. En el període de major esplendor, abraçava una superfície aproximada de 2.810,50 m². L'any 2018, l'Ajuntament d'Oliva va provar el Pla Director del Palau, el qual detalla les intervencions futures encaminades a recuperar i consolidar les restes arquitectòniques que subsisteixen a l'entorn.

2.1 EL SEGLE XIII

El rei Jaume I ordena construir una torre (Torre Mestra) a Oliva després de la conquesta cristiana.

1240. El rei dona el castell de Rebollet a Carròs (Carroccio da Costa), almirall de la Corona aragonesa.

1249. El rei en Jaume entrega Oliva a Carròs, juntament amb les alqueries de Mediona i Elca.

2.2 EL SEGLE XIV

Al vessant oriental de la muntanya de Santa Anna hi ha un castell amb torres perimetrals que incorpora la Torre Mestra. Sobre el castell s'erigirà posteriorment el Palau Comtal.

1314. Gilabert de Centelles i Bellpuig compra el castell de Nules a Ramon de Montcada, qui posteriorment serà el seu sogre.

1339. El senyor de Rebollet, Francesc Carròs, convida el rei Pere el Cerimoniós i altres nobles a fruitir de la caça al seu vedat del riu Calapatar.

1382. Se subhasta el senyoriu de Rebollet i l'adquireix Ramon de Riusech, rebesnet de Francesc Carròs, III senyor de Rebollet. Per fer front a la compra, Ramon de Riusech ven el senyoriu de Riba-roja de Túria al seu cunyat Pere de Centelles, senyor de Nules.

1387. Gilabert de Centelles i Riusech rep en herència del seu oncle, Ramon de Riusech, el senyoriu de Rebollet-Oliva.

Ruïnes de la Casa del Calapatar, refugi dels Centelles a frec de la séquia del Vedat (Foto de Xavier Canyamàs, 2022).

1395-1412. S'introdueix el conreu de la canyamel a Oliva. Es documenta un trapig al carrer de les Tendes. La producció de sucre està en mans de mestres sucrrers sicilians.

2.3 EL SEGLE XV

En aquesta centúria s'inicia la construcció del Palau Comtal.

- 1410.** Mor el rei Martí I l'Humà sense descendència legítima.
- 1411.** Es constitueix una empresa a Oliva per a produir sucre.
- 1412.** Un protocol notarial cita un castell a Oliva propietat de Bernat de Centelles, senyor de Rebollet-Oliva.
- 1412.** Compromís de Casp: Ferran d'Antequera, de la família Trastàmara, i el preferit dels Centelles d'entre els aspirants al tron, es converteix en el nou rei de la Corona d'Aragó.
- 1421.** Bernat de Centelles és nomenat virrei de Sardenya pel rei Alfons el Magnànim. A més, el monarca li atorga un conjunt de feus a l'illa (Montagut, Anglona, Meilogu, Ósilo i Goceà). Bernat és fill de Gilabert i pare de Francesc-Gilabert, qui serà el I comte d'Oliva.
- 1433.** Mor Bernat de Centelles.
- 1442.** Francesc-Gilabert de Centelles, senyor de Rebollet-Oliva, torna triomfant a València després de la conquesta de Nàpols.
- 1444.** Francesc-Gilabert compra el senyoriu de la Vall d'Aiora.
- 1448.** Fundació del monestir de Santa Maria del Pi a Oliva. El cenobi l'ocupen dotze frares franciscans.
- 1449.** El 14 d'abril, el rei Alfons V el Magnànim atorga el títol nobiliari de comte d'Oliva a Francesc-Gilabert de Centelles-Riusech i Queralt.
- 1463.** El comte d'Oliva compra el senyoriu de Murla.
- 1469.** El comte d'Oliva ven el senyoriu de Xilxes.
- 1472-1474.** Obres al Palau. El mestre d'obres és Pere Bonfill, i el pintor, Joan Reixac.
- 1473.** El comte d'Oliva compra el senyoriu de la Vall de Pego.
- 1476.** El comte d'Oliva compra les baronies d'Orba i Vall de Laguar.
- 1478.** Els feus sards en mans dels Centelles, que seran coneguts poste-

riorment com «els estats sards d'Oliva», són Montagut, Anglona, Ósilo, Màrguine i Coguinas, els quals continuaran units al comtat d'Oliva fins a l'abolició del feudalisme en 1836.

1478-1479. El comte d'Oliva és governador del Regne de València fins que és destituït pel rei Ferran II el Catòlic.

1480. Mor el comte Francesc-Gilabert, el succeeix el seu fill Serafi de Centelles-Riusech i Ximénez d'Urrea, II comte d'Oliva.

1483. El cardenal Roderic de Borja, futur papa Alexandre VI, compra a la Corona el ducat de Gandia per al seu fill Pere-Lluís.

Cap a 1490. Construcció de l'Enginy del Sucre, edifici industrial amb arcs ogivals mudèjars.

Portal de la muralla primitiva d'accés a la Vila cristiana
(Foto de Xavier Canyamàs, 2022).

2.4 EL SEGLE XVI

A mitjans de segle, s'eixampla la muralla que envolta el clos de la Vila.

- Ca. 1503-1512.** Obres de reforma del Palau Comtal. S'executen treballs decoratius dirigits pel mestre xativí Lluís Munyós.
- 1511.** Surt el llibre *Cancionero General*, d'Hernando del Castillo. L'obra ha estat sufragada per Serafi de Centelles i inclou poemes del mateix comte.
- 1520.** S'executen obres d'inspiració renaixentista al Palau amb possible intervenció de mestres italians.
- 1521.** Batalla del Vernissa o de Gandia, inserida dins de la revolta de les Germanies (1519-1522). Les hosts capitanejades pel duc de Gandia i el comte d'Oliva, Serafi de Centelles, són derrotades pels agermanats el 25 de juliol al pla del riu Vernissa. Els palaus senyoriaus són saquejats i la població mudèjar és batejada a la força. El comte d'Oliva, el duc de Gandia i el virrei de València fugen per Dènia cap al nord del reialme.
- 1522.** Francesc de Centelles-Riusech i Ferrandis d'Herèdia hereta de son pare el senyoriu de la Vall d'Aiora. És fill de Querubí de Centelles, germà del comte Serafi.
- 1525.** Es confirma la validesa dels batejos forçosos de 1521. La mesquita del Raval esdevé la parròquia de Sant Roc.
- 1529-1531.** Construcció de la muralla que envolta el clos de la Vila. Serafi de Centelles manà construir-la en previsió d'atacs de corsaris turcs i barbarescos.
- 1535.** Naix la rectoria de Sant Roc, segregada de l'església de Santa Maria.
- 1536.** Mor Serafi de Centelles sense descendència. El comtat l'hereta el nebot Francesc-Gilabert de Centelles-Riusech i Ferrandis d'Herèdia.
- 1543-1545.** Construcció de la fortalesa de Santa Anna. Es reforça el Palau amb torres cantoneres cilíndriques i s'eixampla la muralla que envolta el clos de la Vila.
- 1548.** Magdalena de Centelles i Folch de Cardona, filla del comte, es

- casa amb Carles de Borja, duc de Gandia i fill de Francesc de Borja, qui posteriorment serà declarat sant. Amb aquest matrimoni, els títols nobiliaris d'ambdós cònjuges quedaran units en 1594 mitjançant llur fill Francesc-Tomàs de Borja i Centelles.
- 1549.** A l'abril, el papa Pau III signà la butlla de la plebania de l'església de Santa Maria d'Oliva per voluntat del comte. La butlla permet als Centelles el privilegi d'elegir plebà, el qual haurà de ser d'Oliva i mestre o batxiller en Teologia. Aquest càrrec nominatiu estarà vigent fins a 1918.
- 1550.** Mor el III comte Francesc-Gilabert de Centelles-Riusech. La viuda fa, durant sis dies, un inventari dels béns senyorials que inclou tres cases-palau a València i un palau a Oliva. A l'edifici oliver s'enumeren cinquanta estances, una de les quals és l'hospital de la vila, i set torres: la de l'Almodí, la de l'Hort de Savall, la de l'Almàssera de Ferrandis, la de l'Almàssera de Tamarit, la de Ferrando, la del Colomer i la de la Galera o Hort del Senyor. Succeeix al comte Francesc el seu fill Pere, qui serà conegut com «el comte foll» per haver perdut el seny.
- 1569.** Mor el comte Pere sense descendència i s'inicien plets familiars per la successió: els Centelles d'Almedíxer pledegen contra les germanes del comte.
- 1575-1577.** El rei Felip II ordena la construcció de torres de guaita al litoral per combatre la pirateria turcoberber. L'encàrrec el reben Vespasià Gonzaga, virrei de València, i l'enginyer Joan-Baptista Antonelli. La Torre de Piles estarà a càrrec de guardes d'Oliva.
- 1584.** L'historiador Bernardino Gómez Miedes escriu sobre els guanys de la canyamel al comtat oliver, els quals estima en 300.000 ducats anuals.
- 1592.** Una sentència reial atorga el dret de successió del comtat d'Oliva a Magdalena de Centelles-Riusech, germana del comte foll i esposa del duc de Gandia.
- 1595.** Mor Francesc-Tomàs de Borja i Centelles, duc de Gandia i fill de la comtessa Magdalena, el succeeix el seu fill Carles-Francesc de Borja-Centelles i Fernández de Velasco.

Torre de la Galera al carrer de la Comare (Foto de Xavier Canyamàs, 2022).

- 1596.** Mor Magdalena de Centelles. El comtat d'Oliva queda unit al ducat de Gandia per mitjà del comte-duc Carles-Francesc de Borja-Centelles i Fernández de Velasco.
- 1598.** Un terratrèmol sacseja la Safor a últims de desembre. S'enfonsa el cenobi franciscà de Santa Maria del Pi i els frares són allotjats al Palau Comtal. Els moviments tel·lúrics provoquen greus danys al castell de Rebollet, i els veïns de la Font d'en Carròs s'enduen la venerada imatge de la Verge de Rebollet a la seua població.
- 1599.** En gener, el rei Felip III pernocta al Palau d'Oliva de camí a Dénia. El monarca havia estat a València per a casar-se amb Margarida d'Àustria. Pel mes d'agost, el rei tornarà a estar a Oliva.

2.5 ELS SEGLES XVII I XVIII

Després de la mort del comte Pere, el Palau deixa de ser residència dels Centelles. Tanmateix, la documentació històrica assenyala que és l'habitatge del governador de la vila i del comtat, persona amb jurisdicció governativa sobre el justícia i els jurats. El governador és el llocinent del comte-duc. Amb l'abolició dels Furs de València, el càrrec s'anomenarà «alcalde major». D'altra banda, a la parròquia de Santa Maria hi ha documentació que revela que en aquella època se celebren comèdies al Palau.

- 1601.** La Verge de Rebollet torna a Oliva i és custodiada a l'església de Santa Maria.
- 1603.** El rei Felip III visita novament Oliva i coadjuva amb 100 ducats en la construcció del nou convent de franciscans.
- 1606.** El 4 d'octubre, festivitat de Sant Francesc, s'inaugura el nou cenobi franciscà extramurs de la Vila. La seua església alberga la talla de la Verge de Rebollet.
- 1609.** En setembre, es publica l'edecte d'expulsió dels moriscos del Regne de València. Entre els mesos d'octubre i novembre, 843 moriscos olivers són embarcats a Dénia rumb a Orà.
- 1610.** Gaspar Escolano, en la seua obra *Décadas*, diu respecte a Oliva: «Este condado es uno de los poderosos de España con más de

40.000 ducados de renta, por cuanto los condes de Oliva eran también barones de la Vall de Ayora, y pueblo de Nules, que rentan más de 16.000 escudos».

- 1610.** S'inicia la repoblació del barri del Raval, l'antiga aljama morisca. El comte-duc Carles de Borja-Centelles, llavors virrei de Sardenya (1610-1617), atorga dues cartes de poblament del Raval, una en novembre de 1610 i l'altra en abril de 1611.
- 1625.** En març, el comte-duc atorga nova carta pobla a la vila d'Oliva sobre censos i drets senyorials.
- 1693.** Segona Germania: revolta dels camperols pels elevats impostos.
- 1700.** Mor el rei Carles II sense descendència.
- 1701-1713.** Guerra de Successió: els pretendents a la Corona són Felip de Borbó, duc d'Anjou, i l'arxiduc Carles d'Àustria. El bàndol filipí s'imposa i Felip de Borbó assoleix el tron.
- 1707.** El rei Felip V ordena l'abolició dels Furs de València.
- 1708.** El rei Felip V ordena la demolició de les muralles per haver estat Oliva en el bàndol austriacista. D'igual manera, s'enderroquen les torres i els murs de la fortalesa de Santa Anna.

Torre de la muralla, s. XVI (Foto de Salvador Mañó, 2023).

1741. Sobre les restes de la fortalesa de Santa Anna s'inicia la reconstrucció de l'ermita homònima per iniciativa de Maria-Anna de Borja-Centelles, duquessa de Gandia i comtessa d'Oliva.

2.6 EL SEGLE XIX

1808-1814. Guerra del Francès. El Palau s'habilita com a presó militar.

1814. Un reial decret de 1814 confirma un decret de les Corts de Cadis de 1811 pel qual s'aboleixen els senyories. Arran d'açò, l'Ajuntament d'Oliva pledejarà contra el duc d'Osuna, propietari del Palau, a fi de mantindre la torre de l'homenatge com a presó governativa.

1834. Pedro de Alcántara Téllez-Girón, duc d'Osuna, assoleix el títol de comte d'Oliva a la mort de la seua àvia María-Josefa Alonso-Pimentel y Téllez-Girón, coneguda com la comtessa il·lustrada.

1844. Mor el duc d'Osuna, i els títols nobiliaris de la casa passen a mans del seu germà Mariano Téllez-Girón, dit «el duc balafador» per la seua vida dissoluta.

1849. El *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*, de Pascual Madoz, diu que Oliva té «un Palacio del Duque de Gandía, señor del pueblo».

1851-1852. Basilio Sebastián, historiador i arqueòleg, visita el Palau per ordre del duc d'Osuna, a fi d'investigar i valorar el patrimoni arquitectònic.

1871. El duc d'Osuna ven el Palau Comtal per 30.000 reals (7.500 ptes. / 45,00 €) als comerciants Josep Just i Francesc Sanchis. Tanmateix, mossén José María Vidal afirmava que es vengué per 10.000 pessetes i que el comprador fou Francisco Just Ibiza.

1881. Pel mes de desembre, el periòdic gandienc *El Litoral* informa que algunes estances del Palau han estat habilitades per a acollir una escola de pàrvuls a càrrec de les Germanes Terciàries de Sant Francesc, i que les sales són espaioses, estan endreçades i en bones condicions higièniques.

1885. S'obri el carrer del Palau. L'edifici es parcel·la.

1889. Teodor Llorente, fundador del periòdic *Las Provincias*, visita el Palau i ho refereix en un article del dit diari. A més, tradueix del llatí una de les làpides de marbre que hi ha a l'entrada de l'edifici.

2.7 EL SEGLE XX

En aquesta centúria es produeix el declivi i desaparició definitius del Palau, un noble edifici que ha sigut el principal element arquitectònic de la població durant segles.

- 1904.** Un jove danés dit Egil Fischer estudia a Espanya.
- 1913.** Fischer rau a Espanya becat per la Reial Acadèmia de Belles Arts i, aleshores, descobreix el valor de l'art espanyol.
- 1916.** Fischer, ja convertit en arquitecte, projecta construir un museu d'art espanyol a Copenhaguen.
- 1917.** Fischer compra gran part del Palau Comtal d'Oliva a l'antiquari Francisco Sanz per 10.000 pessetes. El seu objectiu de construir un museu a Dinamarca és salvaguardar les peces de valor artístic i donar a conèixer l'art espanyol.
- 1919.** Fischer arriba a Oliva en companyia d'un nebot especialista en art, d'un estudiant d'arquitectura dit Vilhelm Lauritzen i d'un arquitecte del Museu Nacional de Dinamarca. L'equip és conegut com *la Brigada Danesa*. El treball que duren a terme serà documentació, catalogació i desmuntatge de peces d'art. Durant les obres, un jove operari pateix un accident de treball i, finalment, mor. Fischer tindrà problemes amb els metges que el van atendre i amb la família del jove.
- 1920.** Un arquitecte vingut de Madrid, dit José Costa, denuncia el treball de desmuntatge de Fischer i comunica al Ministeri dels enderroc que ha provocat el danés. El governador civil ordena parar els treballs en 21 d'abril. El mateix mes, el diari *El Pueblo* denuncia el treball de Fischer i del seu equip: «anticuarios dinamarqueses llevan dos años embarcando cajas y bultos que encierran cuanto hay de valioso en el Palacio», i ho qualifica d'«intolerable». Pel maig, Lauritzen abandona Oliva, però en

juliol huit treballadors llogats per Fischer desmantellen l'edifici. El periòdic *Las Provincias* calcula el valor dels elements patrimonials del Palau en un milió i mig de pessetes. El valor de Fischer a Oliva és Vicent Arnal Tercero. El 2 d'agost, la *Gaceta de Madrid* publica una reial ordre del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts que declara el Palau Comtal «Monumento arquitectónico-artístico». El mateix mes, *Las Provincias* reproduïx un article de Teodor Llorente sobre la magnificència del Palau i diu, entre altres coses, que la casa d'Osuna el va vendre en 1871 per 30.000 reals, equivalents a 7.500 pessetes (45,00 €). El dia 10 d'agost, un jove oliver anònim publica al mateix diari un article, on manifesta que «el techo y el friso del grandioso salón del ejército en marcha continúan en su sitio».

Un moment de descans de l'anomenada *Brigada Danesa* al Palau en 1919
(Font: Museu Arqueològic d'Oliva).

- 1920-1921.** El manteniment de l'edifici i la prohibició de traure el patrimoni encaixonat del Palau comença a costar-li diners a Fischer. Davant el problema que li suposa la declaració de monument del Palau, el danés baralla tres opcions per tal de superar els inconvenients: que li accepten la proposta de crear un museu d'art a Dinamarca, que li permeten vendre el patrimoni artístic o que les administracions facen ús del dret de tanteig i li compren la seua part de l'edifici. Vicent Arnal ofereix a l'Ajuntament la part del Palau que pertany a Fischer per un preu de 70.000 pessetes (420,00 €). Endemés, fa constar que en cas de no ser acceptada l'oferta, li la plantejarà a la Diputació de València.
- 1922.** Fischer recorre a la legació danesa a Espanya perquè el dret de tanteig de les administracions sobre el Palau no s'ha publicat, i demana accions davant del Ministeri i la Direcció General de Belles Arts. L'Ajuntament d'Oliva comunica a Fischer que no té interès per adquirir l'edifici. L'arquitecte danés, per la seua part, li encomana a Arnal que esbrine si la Diputació o el Ministeri mostren interès en la compra. D'altra banda, Fischer no rep cap resposta de l'ambaixada de Dinamarca.
- 1924.** Arnal informa Fischer d'una oferta de compra per part d'una antiquària que ofereix 25.000 pessetes, però el danés respon que l'últim preu són 50.000 ptes. L'oferta no qualla.
- 1925.** Correspondència entre Vicent Arnal i Fischer els mesos de març i juny. Arnal li proposa vendre la fusta del Palau per tal d'utilitzar-la en la construcció del cinema Olympia, el qual s'inaugurarà en desembre.
- 1926.** Fischer li demana a Arnal que anuncie en premsa la venda del Palau.
- 1927.** El sacerdot i historiador José María Vidal és destinat a Oliva com a organista de l'església de Santa Maria la Major.
- 1928.** Fischer intenta que el Palau siga declarat Monument Nacional a fi que l'Estat l'adquirisca, però l'assumpte es demora.
- 1931.** L'Ajuntament d'Oliva nomena el prevere José María Vidal arxiver municipal.
- 1932.** Fortes pluges enfonsen dues plantes del Palau. Informat

- l'Ajuntament del succés, es fan gestions i, al mes de març, un arquitecte de la Diputació visita el Palau. En vista de l'estat ruïnós que presenta l'edifici, aquest telegrafia a l'alcalde perquè es desallotgen els habitants. Al mes de setembre, el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts atorga a Fischer una subvenció de 2.000 pessetes (12,00 €) destinades a consolidar el Palau. Els diners són rebuts per l'arquitecte Jerónimo Martorell, davant del qual Fischer ha de justificar la despesa.
- 1933.** L'escriptor Eduardo López-Chávarri denuncia en premsa l'estat d'abandó que presenta el Palau i lamenta l'espoli a què ha estat sotmés. Aquest any, el sacerdot José María Vidal és nomenat coadjutor de Santa Maria.
- 1936.** Esclata la Guerra Civil. S'interrompen les comunicacions entre Fischer i Arnal.
- 1938.** La Direcció General de Belles Arts, dependent del Ministeri d'Instrucció Pública, sol·licita al president del Consell Municipal d'Oliva que, a fi de garantir la protecció i conservació del Palau Comtal, prenga les mesures necessàries perquè el monument no patisca «ningún daño ni deterioro». I ordena, endemés, que s'evite traure del recinte bigues, materials i objectes diversos.
- 1939.** En març, l'activista Nini Haslund remet una carta a Fischer, possiblement en resposta a una anterior del danés, on li pregunta per l'estat del Palau i els seus béns. La noruega li confessa que no coneix el Palau d'Oliva, però respon del tracte que les autoritats republicanes han donat al patrimoni artístic i a les propietats d'estrangers. Pel mes d'agost, Arnal comunica a Fischer que durant la guerra el Palau ha sigut espoliat i que tot està en ruïnes. Fischer envia un inventari a Arnal perquè comprovi si els béns continuen al Palau o, en cas contrari, caldrà presentar una denúncia. En setembre, esclata la Segona Guerra Mundial. El 8 de novembre, un rebut del Servicio de Defensa del Patrimonio Nacional (SDPAN), signat per Luis Monreal y Tejada, detalla el trasllat a València de 172 gàbies amb uns 4.000 taulellets del Palau, a més d'altres objectes decoratius. Una acta municipal, datada el 9 de novembre, recull la visita de Monreal a Oliva i el trasllat dels taulellets al Museo Provincial.

- 1940.** En març, l'alcalde d'Oliva, Justo Martí Gilabert, reclama en una carta el retorn dels taulells i, a més, sol·licita que s'anul·le la declaració del Palau com a «Monumento Nacional».
- 1942.** El 4 de gener, l'aparellador municipal José Sanchis adreça un escrit a l'alcalde d'Oliva, on explica que el Palau ha estat declarat ruïnós pels arquitectes del Ministeri d'Instrucció Pública, de la Diputació i d'«esta localidad», senyors «Carbonell, Pastor, Valls y Soler», i es disposa el desallotjament de diversos habitatges. En conseqüència, el 8 de gener l'Ajuntament emet tretze requeriments signats per l'alcalde Blai Mestre per tal de desallotjar les cases del carrer del Palau, a més d'un altre dirigit a una casa del carrer del Duc d'Osuna. Aquest any, en la «Memoria de los trabajos realizados en 1942 en los monumentos enclavados en la zona de Levante», de l'arquitecte restaurador del SDPAN Alejandro Ferrant Vázquez, no hi apareix el Palau dels Centelles.
- 1946.** Pel mes d'agost, surt a la llum el «Proyecto de obras de conservación de elementos decorativos pertenecientes al Palacio de los condes de Oliva (Valencia)», de l'arquitecte Alejandro Ferrant Vázquez. Es tracta d'una memòria detallada dels treballs a realitzar al Palau i que inclou un pressupost desglossat de 58.177,09 pessetes, a més d'un plànol amb anotacions manuscrites de la planta conservada.
- 1947.** En l'acta municipal del 23 de gener, l'alcalde José Luis Sostrada Burgalat fa saber a la corporació que «debido a las recientes lluvias y al estado eminentemente ruinoso del edificio denominado Palacio» s'han afonat alguns sostres, i afegeix que «siendo peligroso para el tránsito y las viviendas colindantes [...] y ante la imposibilidad material de los propietarios de los edificios [...] creía conveniente que el Ayuntamiento procediese al derribo». Comptat i debatut, la corporació municipal aprova per unanimitat la proposta de la presidència.
- 1950.** Arnal comunica a Fischer que, atès el deteriorament del Palau, l'Ajuntament ha declarat el seu estat de ruïna i ha emés ordre de demolició.
- 1978.** L'arquitecte danés Vilhelm Lauritzen arriba a Oliva amb la idea

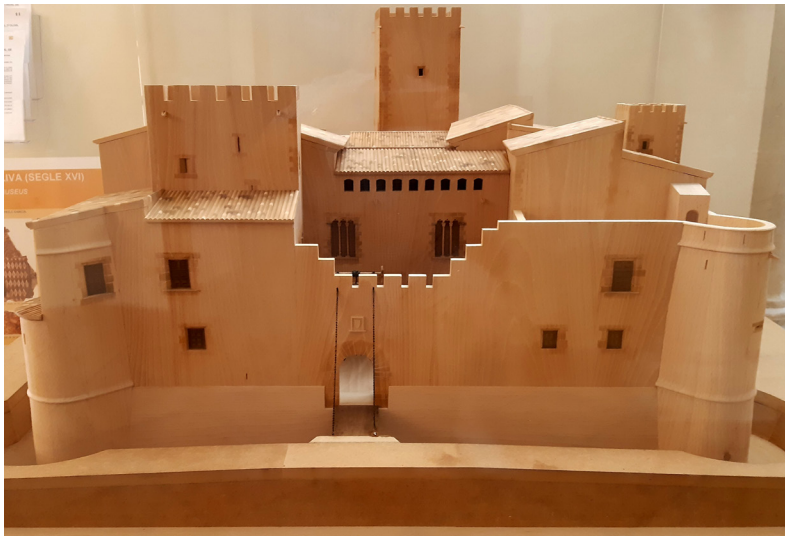
de visitar el Palau on va treballar de jove. S'entrevista amb l'alcalde Salvador Cardona i li parla del treball de documentació que feu al Palau amb Fischer. Lauritzen torna a Dinamarca amb la intenció de recopilar aquest treball.

- 1979.** A l'abril, l'alcalde contesta a una carta d'Olga, la viuda d'Egil Fischer, en la qual el primer edil accepta la voluntat de l'arquitecte danès de llegar a la ciutat d'Oliva tot el material que feu sobre el Palau, juntament amb Lauritzen, entre 1919 i 1920. En maig, el diari madrileny *Ya* publica una notícia breu amb titular contundent: «Un monumento nacional catalogado, pero inexistente».
- 1980.** Priscilla Muller, conservadora de la Hispanic Society of America (HSA), institució amb seu a Nova York, adquireix en una subhasta a Londres dues seccions del fris de la Sala d'Armes, dos relleus semicirculars i una secció d'un enteixinat, tot procedent del Palau Comtal.
- 1982.** Priscilla Muller visita Oliva i Salvador Cardona li comenta sobre la visita de Lauritzen en 1978. Muller contacta amb Dinamarca per a saber-ne més de Lauritzen. Posteriorment, viatja al país nòrdic i coneix personalment Lauritzen i Olga Fischer; llavors accedeix al treball de documentació que l'arquitecte danès tenia del Palau.
- 1986.** L'Acadèmia Danesa de Belles Arts dona a la HSA els llibrets que Fischer hi tenia dipositats.
- 1987.** Els documents que conservava Olga Fischer passen a la HSA.
- 1988.** L'Ajuntament d'Oliva comença a comprar cases en el recinte del Palau, i adquireix la Torre de la Galera o de l'Hort del Senyor, al carrer de la Comare.
- 1995.** Es crea l'Associació Cultural Centelles i Riusech, que té com a objectius fonamentals la recuperació i protecció del patrimoni cultural oliver, i especialment del patrimoni arquitectònic dels Centelles i de la memòria històrica de la noble família.
- 1996.** Antoni Esteve, president de la recentment creada Associació Cultural Centelles i Riusech, s'entrevista a Madrid amb Priscilla Muller. Esteve li demana a la conservadora que col·labore en l'edició del llibre *El Palau dels Centelles d'Oliva*. Al mateix

temps, li proposa la participació de la Hispanic Society en una exposició que, amb el títol «El Palau dels Centelles d'Oliva», commemore el 550 aniversari del comtat d'Oliva. Per la seua part, Priscilla Muller li parla a Esteve del llegat sobre el Palau elaborat per Fischer i Lauritzen, sense obviar que Olga Fischer havia dit que si Oliva reclamava el material, la Hispanic Society li l'hauria de cedir.

1997. En desembre, es presenta en públic el llibre *El Palau dels Centelles d'Oliva*. L'acte compta amb la presència de Priscilla Muller, que ha estat convidada per l'Associació Cultural Centelles i Riusech. Muller visita la cripta de Santa Maria, encara per a restaurar, un indret que hom considera el lloc idoni on ubicar l'exposició acordada l'any anterior. Aquest any, l'Ajuntament d'Oliva compra una casa al carrer de les Torres on hi ha vestigis de la Torre del Colomer.

1998. S'inicien una intervenció arqueològica i obres de rehabilitació a la Torre de la Galera.

Maqueta del Palau Comtal, al Museu Arqueològic d'Oliva (Foto de Xavier Canyamàs, 2023).

1999. Oliva celebra el 550 aniversari de la concessió a Francesc-Gilbert de Centelles del títol nobiliari de comte d'Oliva. En febrer, s'inaugura l'exposició «El Palau Comtal d'Oliva», acordada per l'Associació Centelles i la Hispanic Society en 1996. La mostra té lloc a la cripta de l'església de Santa Maria la Major. Al mes de novembre, el president de l'associació, Antoni Esteve, s'entrevista a Nova York amb el director de la HSA, i tots dos acorden iniciar les gestions per a la cessió del llegat de Fischer a l'Ajuntament d'Oliva.

2.8 EL SEGLE XXI

El nou segle comença amb el compromís de les autoritats municipals de continuar treballant en la recuperació del Palau, un edifici que ha estat tot un símbol per a Oliva.

- 2006.** S'escometen intervencions arqueològiques al carrer de la Comare, al Palau i al fossat de la part sud.
- 2007.** Comencen els tràmits per a dur el llegat d'Egil Fischer a Oliva. En novembre, té lloc la primera reunió oficial entre els representants de la HSA, l'associació Centelles i l'Ajuntament d'Oliva a fi de preparar el protocol per a la cessió del llegat. El procés conclou en 2010. L'Associació Cultural Centelles i Riusech atorga a Priscilla Muller la XII Distinció Honorífica, guardó que periòdicament concedeix l'entitat a qui ha destacat en pro del patrimoni cultural oliver.
- 2010.** Al mes de febrer, arriba finalment a Oliva el llegat de Fischer sobre el Palau. Aquest inclou 113 plànols, 182 documents i 2 àlbums de fotografies. El fons documental és dipositat al Museu Arqueològic.
- 2018.** L'Ajuntament d'Oliva impulsa un Pla Director per al Palau Comtal, el qual contempla diverses intervencions en diferents fases destinades a consolidar les restes arquitectòniques existents. El cost material del Pla s'estima en uns tretze milions d'euros, que hauran de ser finançats per entitats públiques i privades.
- 2020.** S'inicia una intervenció arqueològica al fossat del carrer de la Comare, que presenta una fondària de quatre metres.

Oliva, 1934. Vista des de la plaça de Ganguis. La persona és Vicent Rius Soria (Font: Història i fotos d'Oliva. Arxiu de Francisco Fuster Rius).

3. EPÍLEG

El recull de dades d'aquesta cronologia són el resultat d'una xarrada que sobre el Palau Comtal es dugué a terme en abril de 2022. Cal dir, però, que el gruix de la informació aportada forma part del vast cabal historiogràfic que l'Associació Cultural Centelles i Riusech ha recopilat des de la seua fundació l'any 1995, fruit de la tasca de diversos historiadors, investigadors i estudiosos al voltant del patrimoni històric i cultural d'Oliva. Hem d'agrair, en particular, la col·laboració desinteressada en aquest article de Pura Peiró Bertomeu, qui ha aportat, mercés al seu treball investigador a l'arxiu municipal, algunes de les dades referides al segle xx fins ara desconegudes.

A banda de tot el que s'ha exposat, convé fer menció a dues làpides de marbre, ara desaparegudes, que hi havia a l'entrada del Palau i que van ser fotografiades per Egil Fischer. Una de les quals, com hem dit, fou citada i traduïda per Teodor Llorente en la seua visita a Oliva l'any 1889. El seu text deia:

En un altre temps, Serafi va fortificar amb murs Oliva. El seu nebot Francesc va fortificar els murs amb un alcàsser. Aquell, amb els murs la va embellir; però aquest la feu segura i temible a l'enemic. Les torres i muralles van ser erigides des dels fonaments. Any de Crist de 1545.

L'altra era una làpida commemorativa esculpida en 1546 per ordre del comte Francesc de Centelles, i comunicava el següent:

La que vaig ser terra dels enemics ferotges en ser proveïda de murs, què creus podré ser estant fortificada amb aquest alcàsser? Són tants els meus murs com els meus fills: Murla, no podràs amb raó dir-te el mur del regne. Glòria és aquesta del comte Francesc, que m'ha fortificat amb aquesta defensa; però per a mi ell és defensa més segura que qualsevol altra. Any de Crist de 1546.

El sacerdot José María Vidal definia Egil Fischer com «un dinamarqués [...] con una sordidez que raya el sarcasmo», que en llenguatge planer vol dir «amb una indecència que ratlla la burla». És comprensible la poca estima del sacerdot envers l'arquitecte danès, ja que no entenia com un estranger desmantellava els tresors més preuats de la nostra història i ningú fera res per evitar-ho. Finalment, el Palau va sucumbir per morde la desídia i la cobdícia, i mossén Vidal a conseqüència de la repressió infligida contra membres de l'Església a les albors de la Guerra Civil.

Però cal ser justos, i hom deu reconèixer que quasi tot el que coneixem del Palau Comtal li ho devem al llegat documental d'Egil Fischer. Els seus plànols, fotografies i dibuixos ens han revelat la grandesa de la històrica residència dels Centelles. Certament, no es pot sentir nostàlgia d'allò que no s'ha conegut, però això no evita que aflore en nosaltres la recança per la pèrdua del patrimoni històric que ha format part de la ciutat i de la vida dels nostres ancestres. I el Palau Comtal d'Oliva n'és un bon exemple.

Al capdavant, i davant la imminent desaparició del noble edifici, José María Vidal va dir: «¡Triste fin! ¡Cada pueblo es hijo de sus obras!». Una frase que defineix perfectament com s'ha actuat en èpoques passades. Sols cal esperar que, definitivament, hagem après la lliçó perquè la història no es repetisca.

ANNEX. Successió del títol nobiliari de comte d'Oliva des de la seua creació

NÚMERO D'ORDE	TITULAR	PARENTIU RESPECTE DE L'ANTERIOR TITULAR
I	Francesc-Gilabert de Centelles Riu-Sech i Queralt (1408-1480)	
II	Serafi de Centelles Riu-Sech i Ximénez de Urrea (1462-1536)	Fill
III	Francesc-Gilabert de Centelles Riu-Sech i Ferrandis d'Herèdia (1499-1550)	Nebot
IV	Pere de Centelles Riu-Sech i Folch de Cardona (1537-1569)	Fill
V	Magdalena de Centelles Riu-Sech i Folch de Cardona (1529-1596)	Germana
VI	Francesc-Tomàs de Borja y Centelles (1551-1595)	Fill
VII	Carles-Francesc de Borja-Centelles y Fernández de Velasco (1573-1632)	Fill
VIII	Francisco-Diego de Borja-Centelles y Doria-Carreto (1596-1664)	Fill
IX	Francisco-Carlos de Borja-Centelles y Doria-Colonna (1626-1665)	Fill
X	Pascual-Francisco de Borja-Centelles y Ponce de León (1653-1716)	Fill
XI	Luis-Ignacio-Fco. de Borja-Centelles y Fernández de Córdoba (1673-1740)	Fill
XII	María-Ana-Antonia de Borja-Centelles y Fernández de Córdoba (1676-1748)	Germana
XIII	Francisco Alonso-Pimentel Vigil de Quiñones y Borja-Centelles (1706-1763)	Nebot
XIV	María-Josefa de la Soledad Alonso-Pimentel y Téllez-Girón (1752-1834)	Filla
XV	Pedro de Alcántara Téllez-Girón y Beaufort-Spontin (1810-1844)	Net
XVI	Mariano-Francisco Téllez-Girón y Beaufort-Spontin (1814-1882)	Germà
XVII	María del Rosario Téllez-Girón y Fernández de Velasco (1840-1896)	Neboda segona
XVIII	Bernardina Roca de Togores y Téllez-Girón (1868-1942)	Filla
XIX	Ramón Escrivá de Romaní y Roca de Togores (1902-1936)	Fill
XX	Francisco de Borja Escrivá de Romaní y Roca de Togores (1897-1957)	Germà
XXI	Francisco de Borja Escrivá de Romaní y Olano (1930-1979)	Fill
XXII	Francisco de Borja Escrivá de Romaní y Morales (1968)	Fill

 Comtat d'Oliva (únic títol nobiliari del titular)

 Comtat d'Oliva lligat al ducat de Gandia

 Comtat d'Oliva lligat al ducat d'Osuna

 Comtat d'Oliva lligat al ducat de Béjar

Nota: Entre parèntesis figuren els anys de naixement i mort de la persona referida.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

FONTS

HEMEROTECA

- EL LITORAL* (1881)
EL PUEBLO (1920)
GACETA DE MADRID (1920)
LAS PROVINCIAS (1889 i 1920)
REVISTA DE GANDÍA (1929)
YA (1979)

BIBLIOGRAFIA

- BLAY NAVARRO, Juan (1960): *Documentos y datos para la historia de la ciudad de Oliva*, València: ECIR.
- BORDES GARCÍA, José (2019): *La Vila d'Oliva al segle xv*, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech.
- BUSSA, Italo (2009): «La documentació sobre els Estats Sards d'Oliva», dins *Cabdells*, 6, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 9-81.
- CANTO MUÑOZ, Elena (2017): «La història del palau dels Centelles al segle xx a través de la figura d'Egil Fischer i el seu llegat», dins *Cabdells*, 15, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 93-135.
- D. A. (1988): *Iniciación a la historia de Oliva*, Oliva: Ajuntament d'Oliva.
- D. A. (1997): *El Palau dels Centelles d'Oliva*, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech.
- DEVESA I JORDÀ, Francesc (2014): «Els Centelles a la col·lecció 'Monumenta Borgia'», dins *Cabdells*, 12, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 9-29.
- EL FABRICANTE DE ESPHERAS (2018): *Plan Director de Palau Comtal d'Oliva*, Oliva: Ajuntament d'Oliva.

- ESTEVE BLAY, Antoni (2008): «Visita dels conservadors de *The Hispanic Society of America* a Oliva», dins *Cabdells*, 5, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 197-204.
- FELIP SEMPERE, Vicent (2004): «Els Centelles, senyors de Nules», dins *Cabdells*, 4, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 37-46.
- (2004): «Els Centelles, senyors de Nules i comtes d'Oliva», dins *Cabdells*, 4, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 73-92.
- (2004): «Els Centelles, senyors de Nules, Rebollet i Oliva», dins *Cabdells*, 4, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 65-72.
- (2004): «La successió de Pere de Centelles», dins *Cabdells*, 4, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 93-100.
- (2004): «L'inventari del Palau d'Oliva», dins *Cabdells*, 4, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 101-108.
- GUINOT, Enric i Josep TORRÓ (2007): *Repartiments a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII)*, València: Universitat de València.
- IVARS PÉREZ, Josep (2013): «Intervenció a la torre de la Comare: Palau dels Centelles», dins *Cabdells*, 11, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 5-17.
- LOMAS CORTÉS, Manuel (2009): *El puerto de Dénia y el destierro morisco (1609-1610)*, València: Universitat de València.
- LORITE MARTÍNEZ, María Isabel (2017): *Pere de Centelles i el destí de la Casa d'Oliva*, Piles: Edicions del Sud.
- MARTÍNEZ MOYA, Joaquín Ángel (2017): *La arquitectura del expoliado Palacio condal de Oliva a través del legado gráfico*, Castelló de la Plana: Universitat Jaume I [tesi doctoral].
- MULLER, Priscilla E. (1999): «A la recerca del palau», dins *Cabdells*, 1, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 21-28.
- MULLER, Priscilla E., i Joan J. GAVARA PRIOR (2013): *El Palacio condal de Oliva. Catálogo de los planos de Egil Fischer y Vilhelm Lauritzen*, Oliva: Ajuntament d'Oliva.
- PARDO MOLERO, Juan Francisco (2011): *La guerra i els cavallers. Els Centelles, el Comtat d'Oliva i la defensa del Regne de València*, Gandia: CEIC Alfons el Vell i Associació Cultural Centelles i Riusech.

- PITARCH ROIG, María (2019): «La antigua fortaleza gótica del Palau Comtal d'Oliva a través de su lectura métrico-constructiva», dins *Actas del Undécimo Congreso Nacional de Historia de la Construcción*, vol. 2, Soria: Instituto Juan de Herrera, pp. 897-906.
- SEGUÍ I PÉREZ, Immaculada (2021): «Evolució urbana del centre històric d'Oliva: dels orígens fins al segle XX», dins *Cabdells*, 19, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 85-112.
- SENDRA I MOLIÓ, Josep (1998): *Els comtes d'Oliva a Sardenya*, Oliva: Ajuntament d'Oliva.
- (2015): «El ducat d'Osuna», dins *Cabdells*, 13, Oliva: Associació Cultural Centelles i Riusech, pp. 47-69.
- SOLER MOLINA, Abel (2020): *Intervenció senyorial i transformacions locals a la baronia de Rebollet-comtat d'Oliva (segles XIII-XVI). Els Carròs i els Centelles*, 2 vols., Alacant: Universitat d'Alacant [tesi doctoral].
- (2020): *L'esplendor d'Oliva. De l'honor dels Carròs al comtat del Centelles*, 2 vols., Oliva: Ajuntament d'Oliva.
- VIDAL, José María (1932): «El Palacio de los Condes de Oliva», dins *Patria Chica*, núm. 11, pp. 1 i 2.